

צילום: Alon Reinger, Contact Press Images NY

"גבירותי ורבותי" מהפך

50 שנה למהפך הפוליטי הראשון בישראל

מרכז מורשת
מנחם בגין
הדרך שלו, המסע שלנו

בלילה אחד, באביב של שנת 1977, השתנתה מדינת ישראל מן הקצה אל הקצה. לאחר עשרות שנים שבהן הוביל מחנה פוליטי אחד את המדינה, עלה לשלטון מחנה פוליטי חדש ובראשו אדם שהמתין לרגע הזה כמעט שלושה עשורים – מנחם בגין. האירוע הדרמטי הזה זכה לכינוי "המהפך", והוא נחשב לאחד מן הרגעים החשובים והמכוננים בתולדות הדמוקרטיה הישראלית. השנה אנו מציינים חמישים שנה למהפך, ובחברת זו נצא יחד למסע מרתק, נגלה כיצד שינה המהפך את הפוליטיקה, החברה, הכלכלה והתרבות בישראל – שינויים עצומים שמלווים את חיינו ומשפיעים עליהם עד היום.

מה זה בכלל "מהפך"?

בעולם הפוליטי הישראלי, "מהפך" הוא רגע דרמטי שבו מפלגה ששלטה במדינה תקופה משמעותית מפסידה בבחירות, ובמקומה עולה לשלטון מפלגה אחרת – המייצגת מחנה אחר, המורכב ממגזרים אחרים, המציגים רעיונות שונים ומנהיגות אחרת.

מאז קום המדינה בשנת 1948 ועד שנת 1977, במשך 29 שנים רצופות הובילה את מדינת ישראל תנועת הפועלים (בהתחלה תחת השם "מפא"י", ולימים כחלק ממפלגת "המערך"). כל ראשי הממשלה עד אז – דוד בן-גוריון, משה שרת, לוי אשכול, גולדה מאיר ויצחק רבין – צמחו מתוך אותו המחנה. בשנת 1977 כל זה השתנה: לראשונה בתולדות המדינה עלה לשלטון מחנה פוליטי אחר: תנועת הליכוד, בראשותו של מנחם בגין.

מהם "ימין" ו"שמאל" בפוליטיקה?

כשמדברים על "ימין" ו"שמאל" בפוליטיקה, לא מתכוונים לכיוונים על המפה, אלא לשמות של מחנות פוליטיים המייצגים השקפות עולם שונות. באופן כללי, אנשי השמאל של אותם הימים האמינו ששוויון הינו הערך המרכזי, ולכן על המדינה לנהל את הכלכלה באופן ריכוזי כדי לדאוג לשוויון חברתי וכלכלי בין האזרחים. לעומת זאת, אנשי הימין האמינו בכלכלה חופשית ובבחירות הפרט, התפיסה שכל אדם חופשי לנהל את חייו, את עסקיו ואת כספו בכוחות עצמו ובאחריותו. מנחם בגין היה המנהיג הבולט של הימין הלאומי-ליברלי בישראל, וזו הסיבה שעלייתו לשלטון נחשבה לשינוי תרבותי ורעיוני עמוק כל כך.

שנת סיפור

בליל הבחירות לכנסת התשיעית, ב-17 במאי 1977, יסבו חיליוני ישראלים בבתיהם חול מסכי הטלוויזיה ומקלטי הרדיו, כשהם מחתינים בקוצר רוח לתוצאות. באותה שנה נערך לראשונה בהיסטוריה של המדינה "מדגם טלוויזיוני" - שיטה חדשנית שנועדה לבדוק את אחוזי ההצבעה של האזרחים מיד לאחר שיצאו מן הקלפי, ולנבא באמצעות קבוצה מייצגת את תוצאות האמת של הבחירות עוד לפני ספירת כל הקולות. כאשר הגיעו הנתונים הראשונים אל אולפני הטלוויזיה הישראלית, השתררה באולפן תדהמה מוחלטת. המספרים הראו בבחירות רבה על ניצחון חובה של מפלגת הליכוד. מכיוון שהיה זה המדגם הראשון מסוגו בישראל, חששו אנשי הטלוויזיה שאולי נפלה טעות חמורה בחישובים. אולם בדיקות חוזרות ונשנות אישרו את המחצא המדהים: מפלגת הליכוד, בראשות מנחם בגין, ניצחה בבחירות!

בשעה 23:00 בדיוק הופיע אל המסך שדרן החדשות חיים יבין, והכריז בקול רועם את המילה שנחרטה לעד בזיכרון הלאומי: "מהפך!" זו הייתה הפעם הראשונה שחילה זו נאמרה בהקשר פוליטי בשידור חי, ומאז היא הפכה לזינוי הנפוץ ביותר של האירוע כולו.

המושג המוכר "גבירותי ורבותי, מהפך", אומנם נאמר על ידי חיים יבין, אך רק ב"מהפך השני", בבחירות של שנת 1992, כאשר יצחק רבין ניצח את יצחק שמיר בבחירות, מפלגת המערך עלתה שוב לשלטון, ומפלגת הליכוד הפסידה. במהפך הראשון, בשנת 1977 ניסח זאת חיים יבין בשידור באופן הבא: "אם כן, כנראה לא פחות מאשר מהפך". בזיכרון הלאומי הישראלי נצרב הנוסח "גבירותי ורבותי מהפך" דווקא בהתייחסות למהפך הראשון והגדול של שנת 1977.

אין ארבעין

ליל המהפך הדרמטי

את מערכת הבחירות ההיסטורית של שנת 1977 ניהל הליכוד בצורה חדשנית, יצירתית ואנוגטית מאי פעם. לצד מנחם בגין, עמד בראש המערכה אדם כריזמטי וסוחף – עזר ויצמן, שהיה בעבר מפקד חיל האוויר הישראלי וקיבל על עצמו את ניהול קמפיין הבחירות של התנועה. מכיוון שבגין לקה באותם ימי אביב בהתקף לב קשה ואושפז בבית החולים, הוטל על ויצמן לייצג את התנועה ברוב ההופעות הציבוריות והטלוויזיוניות.

הקמפיין שהוביל ויצמן היכה גלים ברחבי המדינה בזכות מיתוג מודרני תחת הסיסמה הסוחפת: "הליכוד – כוח ו", ששידרה לציבור תחושה של התחדשות, רעננות, תקווה ופריצת דרך. הליכוד פנה לקהלים חדשים, ובראשם הדור הצעיר, והקים את מטה "צעירי הליכוד" שסחף אחריו אלפי בני נוער וסטודנטים שרצו לראות שינוי במדינה.

עם ההכרזה על תוצאות הבחירות פרצה במטה המרכזי של הליכוד, בבניין "מצודת זאב" בתל אביב, שמחה ספונטנית אדירה, שטרם נראתה כמותה. אנשים בכו מאושר, התחבקו ורקדו ברחובות.

כמה דקות אחרי השעה שתיים בלילה נכנס מנחם בגין למצודת זאב, מלווה ברעייתו האהובה עליזה ובבנותיו. המקום רעד מתשואות. בגין, שהיה אדם צנוע וחבר נאמן, חיפש מיד את שותפו לניצחון ושאל בקול: "איפה עיזר?" כאשר הגיע ויצמן, חיבק אותו בגין חיבוק אמיץ וחם לעיני המצלמות. הקהל המשולהב שאג שוב ושוב: "עם ישראל חי!" ו"בגין לשלטון!".

נאום הניצחון שנשא בגין באותו לילה נכנס לפנתאון הלאומי של מדינת ישראל.

אלון דור, לע"מ

עזר ויצמן

עזר ויצמן (1924-2005)

איש צבא ופוליטיקאי ישראלי. במלחמת העולם השנייה היה טייס בחיל האוויר הבריטי, אחרי המלחמה הצטרף למחתרות, ולתקופה קצרה אף שרת באצ"ל. כשהוקמה המדינה הוא התגייס כטייס לחיל האוויר ולימים היה למפקדו השישי של חיל האוויר הישראלי. לאחר פרישתו מן הצבא, הצטרף ויצמן למפלגת הליכוד. בממשלה הראשונה שהקים מנחם בגין עם בחירתו לראשות הממשלה, מונה ויצמן לשר הביטחון. בהמשך עזב ויצמן את הליכוד והצטרף למערך. בתפקידו האחרון כיהן כנשיא המדינה.

מנחם בגין נואם ימים ספורים לפני בחירות 77 ביד אליהו

שעת סיכור

"זכרתי לך חסד נעורייך"

כחלק מהנאום הודה בגין לאשתו והקדיש לה את החילים

"זכרתי לך חסד נעורייך, אהבת כלולותייך,

לכתך אחריי במדבר בארץ זרועת חוקים"

המפט, למעט החילים האחרונות, לקוח מספר ירחיו. הנביא ירחיו אומר בשם ה' לעם ישראל: "זכרתי לך חסד נעורייך, אהבת כלולותייך, לכתך אחריי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיהו פרק ב', פסוק ב').

כדי להבין את עומק המפט, צריך לדחין את התמונה: בני זוג עוברים את המדבר החם והמסוכן, והרעיה שמאמינה בן זוגה, הולכת אחריו מתוך ביטחון שהוא יוביל אותה למקום מבטחים. ה' כמו זכר בימי ה"נעורים" של העם ביציאת מצרים ואומר: אני זוכר לכם לטובה את האמון שתתם בי כשהלכתם אחריי אל תוך מדבר שומם..

בגין אהב את הפסוק הזה, ובנאום הזה ייחד אותו לאשתו עליזה, אך שינה את סופו. במקום "בארץ לא זרועה" אומר "בארץ זרועת חוקים". שינוי קטן שאומר הרבה.

לפני שנחם בגין ועליזה התחתנו, נחם בגין אחר לעליזה שהחיים איתו יהיו קשים, לא יהיה כסף, ויהיו הרבה צרות וכנראה גם כלא. ועליזה ענתה שהיא לא מפחדת מצרות. והחיים באמת לא היו קלים לנחם ועליזה. אך היא היתה שם איתו, בכל הקשיים שעברו, בכלא ובמחנה המעצר הסובייטי, בשנים שנרדף על ידי הבריטים והיה בזהויות בדויות ובתקופת האופוזיציה. ועל כך שהייתה לצדו ותמכה בו לאורך דרך ארוכה וקשה זו, הודה נחם בגין לעליזה והקדיש לה את הפסוק.

Alon Reiniger, Contact Press Images NY

בגין מנשק את כף ידה של עליזה לאחר נאום הניצחון

הדרך הארוכה אל המהפך

מנחם בגין לא הגיע אל ראשות הממשלה בקלות. במשך שמונה מערכות בחירות רצופות הוא ניצב בראש מפלגת חרות והפסיד שוב ושוב.

רבים בציבור, מקרב תומכי הליכוד, כבר לא האמינו שאי פעם יזכו לראות את מפלגתם ואת מנהיגה עולים לשלטון. אך בגין ניהן באורך רוח יוצא דופן: הוא לא ויתר, והמשיך להאמין בלב שלם שיומו עוד יגיע. אנשי תנועתו, שהיו ממשיכי דרכה של התנועה הרוויזיוניסטית שהקים והוביל זאב ז'בוטינסקי, נחשבו במשך שנים רבות למחנה מודר, דחוי ונרדף בפוליטיקה הישראלית.

מדוע דווקא בשנת 1977 התהפך הגלגל ובגין הצליח לנצח? כמה תהליכים היסטוריים עמוקים התרחשו במקביל וחיברו את הקצוות:

- **תחושת מיאוס וניוון שלטוני:** בקרב חלקים נרחבים בציבור הלכה וגברה תחושת עייפות מן השלטון הממושך של מפלגה אחת. אזרחים רבים חשו שהממסד הוותיק התנוון: המוסדות הציבוריים הגדולים נשלטו בידי קבוצה סגורה ומצומצמת, ומינויים לתפקידים בכירים נעשו לא פעם על בסיס קשרים פוליטיים ומשפחתיים ("פרוטקציה") במקום על בסיס כישורים והתאמה. בנוסף, בשנים שקדמו לבחירות נחשפו בצמרת השלטון כמה פרשיות שחיתות חמורות שזעזעו את המדינה, והוסיפו שמן למדורת האכזבה הציבורית.

- **משבר מלחמת יום הכיפורים (1973):** שלוש וחצי שנים לפני המהפך, פרצה מלחמת יום הכיפורים בהפתעה גמורה. המלחמה, שגבתה מחיר כבד בחיי אדם, סדקה עמוקות את תחושת האמון של העם בהנהגה המדינית והצבאית. המלחמה נתפסה בעיני רבים כ"מחדל" חמור של המנהיגים הוותיקים, ועוררה מחאה ציבורית רחבה ותחושה שהגיעה העת להחליף את ההנהגה.

- **הלגיטימציה הציבורית במלחמת ששת הימים (1967):** עשור לפני המהפך, לקראת מלחמת ששת הימים, הצטרף בגין לממשלת חירום לאומית בראשות לוי אשכול כשר בלי תיק. בגין הוביל את הכוחות בממשלה שקידמו את כיבוש חצי האי סיני, ואת שחרור רצועת עזה, רמת הגולן, יהודה ושומרון וירושלים. על פועלו במלחמה זכה בגין להערכה מצד הציבור, לאחר שלראשונה נוכחו לדעת שבגין הוא שותף ראוי בהנהגה הישראלית.

- **תחושת הקיפוח של בני עדות המזרח:** עולים רבים שעלו לישראל בשנות ה-50 וה-60 ממדינות ערב והאסלאם, חשו במשך שנים רבות מופלים לרעה ומודרים ממוקדי הכוח, התרבות והשלטון במדינה. הם מצאו במנחם בגין מנהיג שמדבר אליהם בגובה העיניים, מכבד את

קואליציה (ניקדה)

על מנת להקים ממשלה, נדרשת הצבעה בכנסת שתזכה לתמיכה של רוב מקרב חברי הכנסת. בישראל, מכיוון שמעולם לא היה מצב שבו מפלגה השיגה רוב מוחלט בכנסת לבדה, ממשלות קמות מתוך שותפות בין כמה מפלגות. לקבוצת המפלגות המרכיבות את הממשלה קוראים קואליציה.

אופוזיציה (נגדה)

אלו חברי הכנסת והמפלגות שלא הצטרפו לקואליציה. תפקידם החשוב הוא לפקח על פעולות הממשלה ולבקר אותן, לוודא שהיא לא תנצל את כוחה לרעה, ולהציע פתרונות חלופיים לבעיות השעה כדי לייצג את האזרחים שלא בחרו במפלגות שבשלטון.

מפת המדינה לאחר מלחמת ששת הימים
מ"מ

המסורת שלהם ומקשיב למצוקותיהם באמת, והם הפכו לתומכיו הנלהבים ביותר.

כל הסיבות האלו חברו יחד לאותו מהפך גדול.

כיצד נבנתה מפלגת השלטון החדשה -

הליכוד?

מיד לאחר קום המדינה ופירוק ארגון האצ"ל בשנת 1948, קיבל מנחם בגין החלטה משמעותית, והפך את המחתרת הלוחמת למפלגה - וכך קמה תנועת החרות. בגין האמין בדמוקרטיה הישראלית הצעירה, והצהיר שעם תום המאבק מול הכובש הבריטי, חילופי השלטון במדינת ישראל צריכים להיקבע אך ורק בדרכי שלום באמצעות פתק הבחור. הצעד המנהיגותי הזה הפך את המחתרת, שפעלה בסודיות לפני קום המדינה, למפלגה שפועלת במסגרת חוקי המדינה, והניח את היסודות הראשונים למהפך שיגיע כמעט שלושים שנה מאוחר יותר.

סמל תנועת החרות

סמל מפלגת הליכוד

במדינת ישראל נהיה חיילים ובונים.
לחוקיה נשמע, כי חוקינו הם.
ואת ממשלתה נכבד, כי ממשלתנו היא..."

(מנחם בגין בנאום היציאה מהמחתרת)

במשך שנים ארוכות נותרה מפלגת "חרות" קטנה יחסית ובאופוזיציה. בגין הבין שכדי להוות תחליף אמיתי לשלטון, עליו לאחד כוחות עם זרמים נוספים בחברה.

1948	מנחם בגין מפרק את האצ"ל ומקים את "תנועת החרות".
1965	"חרות" ו"המפלגה הליברלית" מתחברות ומקימות את "גח"ל" - גוש חירות-ליברלים.
1973	גח"ל מתאחדת עם כמה רשימות קטנות שיוצרות יחד את "הליכוד" - חיבור כוחות לכוח פוליטי חזק ומאוחד.
1976	סגירת מעגל מפתיעה: מפלגת "לע"ם", שראתה עצמה ממשיכת דרכו של בן גוריון, מתחברת אל הליכוד.

לאומיות ליברלית: תפיסת עולם של תנועת הליכוד

ליברליזם: תפיסה פוליטית הדוגלת בחירות האדם. לפי תפיסה זו, כל בני האדם נבראו בצלם אלוהים ולחיהם יש ערך עליון, ולכן לכולם זכויות שוות. כדי לאפשר את חירות האדם ואת שוויון הזכויות ישנן זכויות יסוד שכולם זכאים להן, בהן הזכות לחופש, לתנועה, למחשבה חופשית, לביטוי ולרכוש. תפקיד המדינה לוודא שזכויות אלו נשמרות ואף אדם לא פוגע בחירות של אדם אחר.

לאומיות: השקפת עולם הקשורה בזכותם של עמים לחיות בחופש במולדתם. לפי תפיסה זו, לכל עם יש זכות טבעית ושווה לחיות כעם חופשי ועצמאי. הלאומיות מחברת בין אנשים שיש להם שורשים משותפים כמו היסטוריה, תרבות, שפה וקשר למולדת. הציונות היא התנועה הלאומית של העם היהודי. השאיפה שלה היא להבטיח את זכותו של העם היהודי להיות עם חופשי ועצמאי בארצו – ארץ ישראל.

” זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי
להיות ככל עם ועם
עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית”

(מתוך מגילת העצמאות)

לאומיות-ליברלית: זו הייתה השקפתו של מנחם בגין ושל מורו, זאב ז'בוטינסקי אשר ראו את הלאומיות והליברליזם כהשקפות עולם משלימות. גישה זו משלבת בין החיבור ההיסטורי, התרבותי והלשוני של אדם אל העם שלו, לבין שמירה על זכויותיו, חירותו וכבודו של האדם. לפי תפיסה זו, המסגרת הלאומית היא המקום שבו כל אדם יכול להגשים את חירותו באופן המלא ביותר. עקרון השוויון מחייב את המדינה לשמור על זכויותיהם של כל האזרחים, ולהגן על זכויותיהם של מיעוטים החיים בתוכה.

זאב ז'בוטינסקי, מורו הרוחני הגדול של בגין, ביטא זאת במשפט המפורסם שטבע: **”כל יחיד הוא מלך”** – כלומר, כל בן אנוש הוא עולם ומלואו, יקר ערך ואדון לגורלו, ויש לכבד את חירותו באופן מוחלט. מנחם בגין הלך בדרך זו, ושאף להקים מדינה יהודית, המצטיינת בשמירה קפדנית על זכויות האדם, בקיום מערכת משפט עצמאית, והמתפקדת כדמוקרטיה.

זאב ז'בוטינסקי

החזון החברתי של בגין וחמשת המ"מים של ז'בוטינסקי

כיצד יכול מנהיג לדגול מצד אחד בשוק חופשי ובתחרות כלכלית, ומצד שני להאמין בעזרה סוציאלית נרחבת לחלשים ובצדק חברתי? עבור מנחם בגין לא הייתה כאן שום סתירה, שכן שני העקרונות הללו ינקו מאותו המקור: משנתו החברתית של זאב ז'בוטינסקי.

ז'בוטינסקי הסביר כי החופש של האדם הוא הערך העליון ביותר. אולם הוא הבין הבנה עמוקה כי אדם רעב, אדם חולה שאין לו כסף לתרופות, או אדם חסר קורת גג שקופא מקור, אינו יכול להיות באמת אדם חופשי, גם אם החוק במדינה מבטיח לו חירות על הנייר. אדם השקוע במצוקה קיומית יומיומית אינו פנוי לבחור את דרכו, ללמוד, ליצור או לממש את הפוטנציאל שבו.

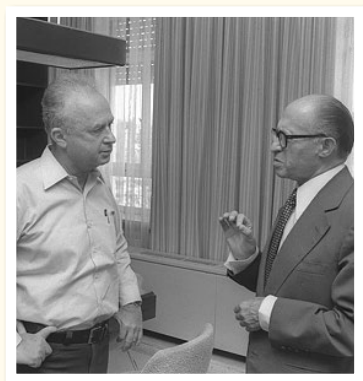
לכן קבע ז'בוטינסקי כי חובתה המוסרית והבסיסית של מדינה מתוקנת היא לספק לכל אזרח רשת ביטחון שתבטיח לו תנאי חיים בסיסיים בכבוד. הוא הגדיר זאת כזכות מולדת של האזרח, ולא כמעשה של "צדקה" או חסד. את התנאים הללו ריכז בחמישה צרכים אנושיים בסיסיים, שכולם מתחילים באות מ', ולכן הם מכונים **"חמשת המ'מים"**:

1. **מָזוֹן**: לכל אדם מגיע לאכול לשובע.
2. **מָעוֹן**: לכל אדם ולכל משפחה מגיעה קורת גג בטוחה ומכובדת למגורים.
3. **מָלְבוּשׁ**: לכל אדם מגיעים בגדים נאותים.
4. **מִוְרָה**: לכל ילד וילדה מגיעה הזדמנות שווה לקבל חינוך והשכלה, ללא קשר למצבה הכלכלי של משפחתם.
5. **מְרִפָּא**: לכל אדם מגיע טיפול רפואי מלא ותרופות בעת חולי.

מנחם בגין ראה בחמשת המ'מים מצפן מעשי ומחייב לשלטונו. הוא הגדיר את התפיסה הזו בביטוי היפה **"המדינה הסומכת"** מדינה שסומכת על אזרחיה שייזמו, יפתחו וינהלו את חייהם הכלכליים בחופשיות, אך מצד שני – סומכת אותם, כלומר – תומכת בהם ופורשת עבורם רשת ביטחון שתחזיק אותם ברגעי קושי ומצוקה. מתוך אמונה זו, פעל בגין עם עלייתו לשלטון למימוש מעשי של החזון.

מבחן הממלכתיות של הדמוקרטיה הישראלית:

ב-22 ביוני 1977 הגיע אחד מרגעי המבחן הגדולים ביותר של הדמוקרטיה הישראלית מאז הקמתה. לראשונה בתולדות המדינה, מפלגת השלטון ההיסטורית, "המערך", הפסידה בבחירות והתרסקה מ-51 מנדטים ל-32 מנדטים בלבד. השלטון עבר באופן רשמי לידי של מנחם בגין ומפלגת הליכוד. בעוד שחלק מחברי מפלגת השלטון היו בהלם מוחלט והתקשו להשלים עם המפלה הדרמטית, ראש הממשלה היוצא, יצחק רבין, בחר לנהוג באחריות ובממלכתיות למופת. הוא הופיע בטלוויזיה לצדו של יריבו הפוליטי המושבע בגין, הודיע לציבור על העברת הממשל בצורה מתואמת, ונפגש איתו מספר פעמים כדי להבטיח מעבר חלק. רבין הנחה את כל השרים והפקידות הבכירה לשתף פעולה באופן מלא עם הנהגה החדשה. העברת השלטון השקטה, המכובדת והמסודרת הזו הוכיחה את החוסן העצום של הדמוקרטיה הישראלית, וקבעה דפוס התנהלות של העברת שלטון שקטה ומכובדת, לדורות הבאים.

שרה יעקב, לע"מ

יצחק רבין ומנחם בגין
בעת העברת תפקיד ראש הממשלה

שבע הפנים של המהפך:

כיצד השתנתה המדינה?

המהפך של שנת 1977 לא היה סתם אירוע טכני שבו שרים התחלפו במשרדיהם ושינו את השלטים שעל הדלתות. היה זה אירוע תרבותי, חברתי ולאומי עמוק, שנגע בכל תחומי החיים של אזרחי ישראל. נכיר את "שבע הפנים" של המהפך: שבעה תחומים שונים שבהם שינתה ממשלת בגין את פני החברה והמדינה:

1. המהפך הפוליטי והדמוקרטי

לראשונה מאז קום המדינה, הוכח הלכה למעשה כי הדמוקרטיה הישראלית היא חזקה, יציבה ובריאה. עד אז, רבים בעולם תהו האם ישראל מסוגלת להתליף שלטון בצורה מסודרת ושקטה. המעבר המהיר והמכובד של מפתחות המדינה מידיו של המערך לידיו של הליכוד הוכיח שהכוח הריבוני האמיתי נמצא אצל האזרחים הבוחרים בקלפי, ללא אלימות, ללא מלחמות אחים ובכבוד הדדי.

בזכות המהפך, נכנסו אל מוקדי ההנהגה, הניהול וההשפעה קבוצות וציבורים שלמים שהיו עד אז בשולי המערכת: אנשי המחנה הלאומי והרוויזיוניסטי, נציגים בולטים של בני עדות המזרח, ונציגי הציבור הדתי והחרדי. המרכז הפוליטי הפך למגוון ומייצג הרבה יותר.

2. המהפך החברתי והתרבותי

מבחינה חברתית, בימי ממשלת בגין, חל שינוי תפיסתי עמוק. עד אז ההנהגה הובילה גישה של "כור ההיתוך" שמטרתה ליצור זהות ישראלית אחת, למחוק את ההבדלים העדתיים והתרבותיים.

התפיסה החדשה של ממשלת בגין אומרת: המדינה היא פסיפס יפיפה, כל עדה ושבט רשאים ואף צריכים לשמור בגאווה על המורשת הייחודית, המסורת, המנהגים והמוזיקה של בית אבא. וכולם יחד מרכיבים את התרבות הישראלית העשירה והמשותפת.

שעת סיכור

הצבע חוזר אל חסכי הטלוויזיה!

ראש המחשלה הראשון, דוד בן-גוריון, התנצל במשך שנים לפתיחת שידורי טלוויזיה בישראל, מחשש שהיא תרדק את התרבות. על עם ישראל, סבר, להישאר "עם הספר". כאשר הטלוויזיה היעה לבסוף, היא שידרה בשחור-לבן בלבד. עם השנים, המציאו בעולם טכנולוגיה לשידור בצבע, ואזרחים החלו לרכוש מכשירי טלוויזיה חדישים. אולם, המחשלה הוותיקה חשה שיווצר פער חברתי נראה לעין בין עשירים שיכולים להרשות לעצמם טלוויזיה צבעונית לבין מי שלא יכול. לכן התקינו פילטר אלקטרוני מיוחד ברשות השידור, שנקרא "המחיקון", שתפקידו היה למחוק ולסנו את הצבע מתוך סרטי השידור הבינלאומיים, ולהחזיר אותם לשחור-לבן.

כפועל נוצר מצב אבסורדי ומצחיק: מהנדסים ישראלים פיתחו פלט נגדי בשם "אנטי-מחיקון" - רכיב יקר שהותקן במכשירי הטלוויזיה של אותם עשירים והחזיר את הצבע לשידור. כך יצא שהאזרחים בעלי היכולת בכל זאת ראו בצבע, ואילו המספחות מעוטות היכולת המשיכו לצפות בשחור-לבן, בדיוק הפוך מכוונתו המקורית של המחוקק!

אחד הצעדים הראשונים של מחשלה בשין היה לבטל לחלוטין את "המחיקון" המפורסם, מתוך תפיסה ליברלית שהדינה זריכה לסמוך על אזרחיה, לא להתערב להם בתוך מכשירי החשלה הביתיים, ולאפשר לכולם ליהנות מצפייה לפי רצונם ויכולתם. תוך זמן קצר - כל הטלוויזיות בארץ שידרו בצבע מלא.

שנת המהפך ואלו שאחריה היו שנים של חגיגה לאומית וסמליות לפסיפס הישראלי לא רק בטלוויזיה. קבוצת הכדורגל של בית"ר ירושלים - שייצגה במשך שנים את מחנה האוהדים הלאומי - זכתה לראשונה בתולדותיה בביעה החדשה, ובהמשך באליפויות, והביאה לאווה עצומה להמוני אוהדים. שנה לאחר המהפך, בשנת 1978, רשמה דינת ישראל הישג בינלאומי היסטורי כאשר הזמר יזהר כהן זכה במקום הראשון בתחרות האירוויזיון העולמית עם השיר העליז והקצבי "אבניבי".

3. המהפך הכלכלי

עד לשנת 1977, מדינת ישראל ניהלה כלכלה ריכוזית וסגורה: הממשלה קבעה את המחירים של מוצרים רבים בשוק, פיקחה בצורה מחמירה על כספם של האזרחים, והטילה איסור פלילי חמור על החזקת מטבע זר (כמו דולרים אמריקניים) ללא אישורים מיוחדים.

מנחם בגין ושר האוצר הראשון שלו, שמחה ארליך, חוללו את מה שנקרא "המהפך הכלכלי" באמצעות פתיחת השוק לתחרות חופשית. במסגרת רפורמה זו, הוענק לאזרחים החופש להשקיע בבורסה, לקנות ולמכור מטבע זר בצורה חוקית וגלויה, ולצאת מחוץ לגבולות ישראל ללא הגבלות כספיות.

בטווח הקצר, המעבר המהיר והחד גרם לזעזועים בשוק והמצב הכלכלי הפך למאתגר ומורכב עבור הציבור באותם ימים. אולם בטווח הארוך,

שבירת המונופולים והפתיחה של המשק לתחרות הן שהניחו את אבני היסוד והתשתיות שהפכו את ישראל ברבות השנים למעצמה כלכלית מודרנית ומשגשגת.

4. המהפך המדיני והביטחוני

אחת ההפתעות ההיסטוריות המרתקות ביותר של המהפך התרחשה בתחום המדיני. מתנגדיו הפוליטיים של בגין הציגו אותו במשך שנים כ"איש מלחמה" קשוח שלא מסוגל לעשות פשרות. אולם בגין הוכיח לעולם כולו כי דווקא בגלל עמדותיו הוא זה שמסוגל להביא שלום אמת.

כבר בליל ניצחונו קרא למנהיגי מדינות ערב לשלום, ותוך חודשים ספורים נענה לקריאתו נשיא מצרים, אנואר סאדאת. הנשיא המצרי הגיע לביקור היסטורי ומרגש בכנסת בירושלים, ולאחר משא ומתן מורכב וממושך, חתמו ישראל ומצרים בשנת 1979 על הסכם השלום ההיסטורי הראשון בין מדינת ישראל למדינה ערבית.

במקביל לחזון השלום, הנהיג בגין תפיסה ביטחונית שנקראה לימים על שמו "דוקטרינת בגין" (דוקטרינה = עיקרון מנחה). העיקרון: אם אויב מתכוון להשמיד אותך, אל תחכה שיתקוף, אלא הקדם והכה בו תחילה.

הביטוי הבולט ביותר לדוקטרינה זו היה בהפצצת הכור הגרעיני בעיראק ב-1981: חיל האוויר הישראלי השמיד כור שעמד לייצר נשק גרעיני, עוד לפני שהספיק לפעול. תפיסה זו באה לידי ביטוי גם במלחמת לבנון הראשונה, שבמהלכה הדפה ישראל את ארגון הטרור אש"ף (ארגון לשחרור פלסטין) אל מעבר לקווי טווח ירי הטילים שלו, ובהמשך הובילה להגליית מנהיגיו ובכיריו לתוניס. אומנם המלחמה גבתה מחיר קשה גם מישראל, ועוררה ביקורת עזה הן בארץ והן בעולם, אך היא גם שינתה את המשוואה לפיה ישראל מכילה אירועים ביטחוניים הפוגעים בה.

5. המהפך הסוציאלי (צדק חברתי)

אף שבגין דגל בשוק חופשי, הוא האמין בו-זמנית בצדק חברתי, ויישם זאת בפועל: ממשלתו יזמה את חוק חינוך תיכון חינום, שאפשר גם לילדים ממשפחות עניות ללמוד עד כיתה י"ב; את חוק הבטחת הכנסה, המבטיח סכום מינימלי לכל משפחה כדי לחיות בכבוד ואת פרויקט "שיקום שכונות", ששיקם 160 שכונות מצוקה ברחבי הארץ, לא על ידי פינוי התושבים, אלא תוך שיתופם וכיבוד רצונם.

שרה יעקב, לעי

התמונה הזו של מנחם בגין, אנואר סאדאת והנשיא האמריקני ג'ימי קרטר לוחצים ידיים יחד על מדשאות הבית הלבן בוושिंगטון הפכה לסמל עולמי של תקווה, שלום ושינוי.

דשא בפעם הראשונה

ילדים שגדלו בשנות ה-70 בשכונות העוני ובעיירות הפיתוח הארוכות סיפרו ברכות השנים בהתרגשות רבה על השינוי העצום שחולל פרויקט "שיקום שכונות" בילדותם ובחיייהם. כמה מהם העידו על פרט מפתיע: עד שהגיע הפרויקט לשכונה שלהם, הם מעולם לא ראו דשא בקרבת ביתם. סביבת המצורים שלהם הייתה כולה רק חול, קוצים ואבק. אחרים שיתפו כי רק בזכות הפרויקט, כאשר הקימו לראשונה גן משחקים זיבורי וחטופה בשכונה, הם זכו לראשונה בחייהם להתנדנד על נדנדה או להסתובב בקרוסלה. פרויקט זה העניק להם לא רק סביבה יפה, אלא תחושת ערך עצמי, כבוד ואווירה שהחדינה רואה אותם ומסקיעה בהם.

6. המהפכה הטכנולוגית

בתקופת ממשלת בגין יצאו לדרך כמה מן הפרויקטים הטכנולוגיים השאפתניים ביותר בתולדות ישראל. בגין האמין שמדינה קטנה ומוקפת אויבים חייבת להישען על "המוח היהודי" ועל פיתוח עצמאי, ולא להיות תלויה כל כולה במדינות אחרות. מתוך אמונה זו צמחו כמה מיזמים שהניחו את היסודות למעמדה של ישראל כיום כמעצמה טכנולוגית:

- בתחום האוויר נולד פרויקט הלבאי, מטוס קרב ישראלי מקורי, שנועד להיות "קטן, חכם וזול". ב-1980 אישרה הכנסת את הפרויקט. פרויקט הלבאי אמנם בוטל מאוחר יותר (ב-1987, אחרי ימי בגין) בשל עלותו הגבוהה ולחץ אמריקני, אך הטכנולוגיות הרבות שפותחו עבורו שימשו רבות את תעשיית הביטחון בישראל, ומשפיעות עד היום על מערך הכטב"מים הישראלי שפותח מאז.
- תוכנית החלל הישראלית יצאה לדרך ב-1981, כשאושר תקציב ראשון לבדיקת היתכנות של פיתוח משגר, לוויין ומצלמות חלל, ואושרה הקמת מינהלת תוכנית החלל. סוכנות החלל הישראלית עצמה הוקמה ב-1983. הזרעים שנזרעו אז נשאו פרי כעבור שנים: ב-1988 שוגר "אופק 1", הלוויין הישראלי הראשון, וישראל הפכה למדינה השמינית בעולם המסוגלת לבנות לוויין ולשגר אותו לחלל בכוחות עצמה. במקביל המשיכה ישראל לפתח טילים מתקדמים, תחום שבו כבר היו לה יכולות מרשימות, ואלו פותחו ושוכללו.

תקופת ראשות הממשלה של מנחם בגין התאפיינה בראייה ארוכת טווח גם בנושא הטכנולוגי, פרויקטים התחילו במהלך כהונתו כבסיס לדורות הבאים.

7. המהפך הציוני והעלייה

בגין הניע את הגלגלים לשתי העליות הגדולות של הדורות האחרונים: העלייה מברית המועצות והעלייה מאתיופיה. רוב העלייה עצמה התרחשה מאוחר יותר, בימי ראש הממשלה יצחק שמיר, אך את הקרקע הכין בגין.

מטוס הלבאי בטיסה
מתוך ויקיפדיה

עליות אלה חיזקו את ישראל מבחינה דמוגרפית ומבחינה תרבותית, אך הביאו עימן גם קשיי קליטה, שחלקם נמשכים עד ימינו אצל בני הדור השני והשלישי לעולים.

ביום שבו הציג בגין את ממשלתו בכנסת, ב-20 ביוני 1977, הוא הביטיח לעם הבטחה פשוטה: לפעול למענו, על כל שכבותיו.

”ציבור הבוחרים נתן בנו את אמונו... עז רצוננו לתקן עיוותים ולקדם את המדינה בשטח החברתי, הכלכלי והמדיני... ונוכל, בתנאי הסכמה לאומית, לפעול ולהיטיב עם העם על כל שכבותיו.

(מנחם בגין, מתוך דברי הכנסת, 20 ביוני 1977)

לסיכום: מהפך אחד, מדינה חדשה

המהפך של שנת 1977 לא היה רק החלפת שלטון. הוא היה רגע שבו מיליוני אזרחים, שרבים מהם הרגישו שנים רבות בשוליים, גילו את כוחם להשפיע על גורל מדינתם. הוא שינה את הפוליטיקה, החברה, הכלכלה, הביטחון והתרבות בישראל - לעיתים בהצלחה גדולה, ולעיתים תוך כאב וקשיים.

חמישים שנה לאחר אותו לילה, אנו עדיין חיים בתוך עולם שהמהפך עיצב: שוק חופשי, חברה רבת-תרבותית, חינוך חנם, ודמוקרטיה שבה העם, כל העם, יכול להחליף את השלטון בקלפי. זהו הסיפור של המהפך, ובמובן עמוק, זהו גם הסיפור שלנו.

חשה מילר, לע"מ

